

KAITSTUD DOKTORITÖÖD

7. juunil kaitses Santra Jantunen Helsingi ülikoolis doktoriväitekirja „Livonian Verbal Derivation: Inherited Characteristics and Contact-induced Change” („Liivi verbituletus: päritud jooned ja kontaktimõjulised muutused”). Juhendaja oli professor Riho Grünthal (Helsingi ülikool), oponent professor Karl Pajusalu (TÜ).

Väitekirja käsitleb Kuramaa liivi keele verbituletust, selle funktsionaalseid omadusi ning muutusi. Sõnavormide hääli-

kuline kulumine on liivi keeles toonud kaasa tüpoloogilisi muutusi, nagu afiksaalse morfoloogia nõrgenemine ja sõnaspetsiifiliste reeglite tähtsuse kasvamine. Töö kirjeldab liivi tuletusafiksrite rolli ja kasutuse muutust selle taustal. Teine oluline liivi sõnavara ja grammatika muutusi põhjustanud tegur on tugev ja pikaajaline läti keele mõju, mis on toonud kaasa liivi keele kõnelejate kakskeelsuse. Uurimus on empiiriline ja andmetest lähtuv kvalitatiivne analüüs, milles kasutatud materjal on kogutud avaldamata lindistustest

ja avaldatud keelenäidete kogumikest ning sõnaraamatutest. Morfosüntaktiliselt on analüüsitud üksikuid verbe ja verbi-konstruktsioone süntaktiliste tarindite osana, ühtlasi on liivi morfosüntaktilisi tarindeid võrreldud läti keeles leiduvatega.

Liivi keele afiksaalne morfoloogia on nõrgenenud sõnamuutmises rohkem kui tuletuses. Analüütiliste konstruktsioonide tarvitamine on saagenud, kuid sufiksaalne tuletus on püsinud produktiivsena ning jäänud peamiseks tuletusviisiks. Teiste läänemeresoome keeltega võrreldes on liivi keele afiksaalne verbituletus piiratum: nii tuletustüpe kui ka afikseid on vähem ja suur osa tuletisi on leksikaliseerunud. Läti keele mõju liivi verbituletusele on eriti nähtav eesliidete kasutamises. Üldiselt on läänemeresoome keeltes frekventatiivide tuletus produktiivne ja frekventatiivafikseid leidub ohtrasti, kuid liivi keeles on see ebaproduktiivne ja selleks kasutatavaid afikseid suhteliselt vähe (*taplō* 'tapelda' ← *tappō* 'tappa').

Kausaalseid suhteid väljendatakse liivi keeles mitmel viisil: afiksaaltuletiste (afiksid *-t-*, *-nt-*, *-st-/št-*, *-rt-*), analüütiliste tarindite (*vāldiņ tiedō* 'lahti teha; vabas-tada') ja tüveasendusega (*kūolō* 'surra'; *tappō* 'tappa'). Läti mõju ilmneb hulgas laenatud kausatiivverbides, mis on kaasa võtnud oma süntaktilised omadused. Liivi keele põhiline kausatiivide moodustamise viis on afiksaaltuletus: kausatiive moodustatakse kõige sagedamini intransitiivsetest verbidest, kuid ka transitiivsetest verbidest ja noomenitest. Kausatiivide tuletamine on säilinud produktiivsena, kuna see on süntaktiliselt oluline valentsi muutev ning fraasi ja lause argumendistruktuuri mõju-tav protsess.

Eesliiteline tuletus on liivi keeles suhteliselt üldine: läti keelest laenatud verbi-prefiksid (*aiz-*, *ap-*, *at-*, *ie-*, *iz-*, *nuo-*, *pa-*, *pie-*, *põr-*, *sa-*, *uz-*) liituvad tihti oma-sõnadele. Tüüpiliselt modifitseerivad ees-

liited verbi leksikaalset tähendust ja kõige tavalisemad neist võivad ühtlasi väljenda tegevuse lõpetamist (nt *satīend* 'val-mis teinud'; *aizlāb* 'läheb ära; sureb ära'). Tegevuse lõpetamise märkimiseks on eesliited üksnes täiendav võimalus, mille võib kasutamata jätta. Sufiksaalse tuletuse funktsioone ei ole prefiksaaltuletus üle võtnud. Eesliidete kasutamine liivi keeles meenutab paljuskü lätke keele oma, olulisim erinevus on *nuo*-prefiksi üldistumine ja selle sage kasutamine tegevuse lõpetamise väljendamisel. Lisaks esinevad eesliited lätke keelest laenatud sõna-des.

<http://hdl.handle.net/10138/596284>

17. juunil kaitses Kadi Kähär-Peterson Tartu Ülikoolis doktoritöö „Garlieb Merkel's Political Thought: A Baltic Perspective on Enlightenment” („Garlieb Merkeli poliitiline mõte: Balti vaade valgustusele”). Juhendajad olid professor Pärtel Piirimäe (TÜ) ja professor Eva Piirimäe (TÜ), oponent vanemteadur Pauls Daija (Läti Rahvusraamatukogu).

Garlieb Merkel (1769–1850) oli üks Balti valgustuse vastuolulisemaid autoreid, kelle teoseid on alates nende avaldamisest saatnud terav poleemika. Kriitikud leiavad, et Merkel polnud võimeline arvestama mõne regiooni või ajaloolise situatsiooni eripärasid, samal ajal kui teised kiidavad teda visionäärina, kes ühendas lahendusi otsides varem eraldi käsitletud teemad.

Doktoritöö eesmärk oli analüüsida Merkeli poliitilisi visioone ja filosoofilisi ideid nende loomise kontekstis. Merkel proovis näidata teed inimese täiustumise poole, otsides universaalsete väärtuste, üldkehtivate seaduspärade ning konkreetsest olukorrast lähtuvate eripärade ühis-osa. Lähema vaatluse all on viisid, kuidas Merkel end oma lugejatele esitles, kuid ka seni varju jäänud ebaõnnestunud katsed kirjutada „inimsuse ja inimkonna ajalugu”. Eraldi tähelepanu on pööratud Merkeli

käsitlusele revolutsioonist ja progressist, aga ka tema Balti pärisorjuse kriitika kahele tuummõistele: alglepingule ehk iga poliitilise ühenduse alusele ning ühishüvele, mis peaks olema toimiva ühiskonna eesmärk. Dissertatsioon rekonstrueerib Merkeli kriitika Balti rahvalalgustusele ning eestlaste ja lätlaste saksastamisele. Töö analüüsib seda, kuidas Merkel suhestus Euroopas toimuvate debattidega imperialismist, inimõigustest ja ühiskondlikust sidususest ning tema seoseid Johann Gottfried Herderi, Jean-Jacques Rousseau, David Hume'i ja teiste Euroopa valgustusfilosoofide ideedega. Uuritakse ka Merkeli arusaama Euroopast, sealhulgas Venemaast ja tema põhjustest vastanduda Napoleonile ning arusaama Euroopast pärast Viini kongressi. (<https://dspace.ut.ee/items/062018b7-2ed5-419b-9adc-5df2690c21c0>)

18. juunil kaitses Elisabeth Kaukonen Tartu Ülikoolis doktoritöö „Revealing the Gender in the Genderless. Estonian Gender-marked Vocabulary and its Perceptions“ („Sugu soota keeles. Eesti keele sooliselt markeeritud sõnavara ja selle tajumine“). Juhendajad olid professor Liina Lindström (TÜ) ja professor Raili Marling (TÜ), oponent oli professor Jarmo Jantunen (Jyväskylän ülikool).

Neljast teadusartiklist ja analüütilisest ülevaatest koosnev väitekirj käsitleb eesti keele sooliselt markeeritud sõnavara ja selle tajumist kahe uurimismeetodi abil. Kolmes artiklis kasutatakse korpuslingvistilisi meetodeid ehk analüüsitakse mahukaid digitaalseid tekstikogusid, eesmärgiga uurida sooliselt markeeritud

sõnade kasutussagedusi, tähendusrühmi ja kasutamist kontekstis. Neljandas artiklis lähenetakse uurimisprobleemile kvaasi-eksperimentaalse meetodiga ehk täpselt Likerti skaalal põhineva küsitlusega, et vaadelda, kuidas tajuvad keelekasutajad eesti keele sooliselt markeeritud ja markeerimata ametinimetusi. Väitekirjas analüüsitakse liitsõnu, millel on soolise tähendusega põhiosa ehk lõpp (*-mees*, *-naine*, *-tüdruk*, *-poiss*, *-tädi* ja *-onu*), ning neid, mille soolist tähendust (*nais*- ja *mees*-) väljendab liitsõna täiend- ehk esiosa.

Väitekirjal on laiemalt kaks eesmärki: 1) dokumenteerida olemasolevat sõnavara sugude nimetamiseks ja 2) analüüsida, mida see sõnavara näitab ühiskondlike soorollide kohta, kasutades feministliku lingvistika teoreetilisi lähtekohti. Peale selle vaadeldakse, kuidas ühtivad saadud tulemused feministliku keelearenduse liikumisega, mille eesmärk on keele soolise kallutatuse vähendamine ja võrdõiguslikumaks muutmine.

Tulemused näitavad, et eesti keele sooliselt markeeritud sõnavara käsitleb mehi universaalsete inimestena ning kirjeldab naisi ja mehi stereotüüpsete omaduste kaudu. Feministliku keelearenduse teemalised diskussioonid eesti keeles puuduvad, küll aga on muutunud mõningate *naine*-lõpuliste ametinimetuste kasutus. Samuti selgus, et sooliselt markeeritud sõnavara peegeldab ametialast soolist segregatsiooni ning võib kallutada keelekasutajate mõtlemist. Väitekirj heidab valgust sellele, et grammatilise soota eesti keel ei ole vaatamata üldlevinud arvamusele sooneutraalne.